

Pracovným seminárom, ktorý zorganizovalo Oddelenie dejín novšej slovenskej literatúry ÚSIL SAV, sme si dňa 14. 5. 2001 pripomenuli život a dielo dvoch významných literárnych historikov a kritikov, dlhoročných pracovníkov Ústavu slovenskej literatúry Ivana Kusého (1921 – 2000) a Júliusa Nogeho (1931 – 1993). Pretože prácu a význam PhDr. Júliusa Nogeho, DrSc. pre slovenskú literárnu vedu pripomenulo minulé číslo Slovenskej literatúry, v tomto si dovoľujeme ponúknuť čitateľovi blok príspevkov z tej časti seminára, ktorá sa zaoberala osobou a dielom PhDr. Ivana Kusého, DrSc.

V závere bloku uverejňujeme ešte dva texty venované J. Nogemu, ktoré sme pri príprave druhého čísla SL ešte nemali k dispozícii: predslov I. Kusého k jeho dosiaľ nevydanej knihe Starý Vajanský a štúdiu Marcely Mikulovej Kontúry Nogeho literárnohistorickej koncepcie diela Martina Kukučina.

Prečo a aká literárna história – alebo o metóde?

Poznámky celkom osobné a asi aj o inom

MÁRIA KUSÁ, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava

Až pri snahe naplniť tému, ktorú som avizovala na tento seminár, som si hlbšie uvedomila, že som ju podvedome orientovala na seba, na utváranie môjho vlastného pohľadu na literatúru, pravda, práve cez prizmu toho, akým spôsobom sa môj pohľad na literatúru a vzťah k nej – teda vnímanie jej statusu, funkcií a zmyslu – utváral. Takže sa vopred ospravedlňujem, že moje úvahy budú úvahami práve takto formulovanými a snažiacimi sa postihnúť impulzy, ktoré ma viedli k vytvoreniu si svojej predstavy existencie v reflexii literatúry. Nebude to zrejme natoľko o metóde, ako skôr o vlastnostiach a kategóriách, ktoré som celkom prirodzene a takpovediac „každodenne“ od otca i od J. Nogeho prijímala. Veď oná každotýždennosť voľakedajších budmerických víkendov naozaj nepredstavovala „užívanie si“ nomenklatúry, ale celkom praktickú možnosť spojiť trávenie času s rodinou a priateľmi s možnosťou pracovať a komunikovať o práci. Konečne, vedomie komunity, ktoré vtedy vzniklo, pretrvalo v podstate dodnes.

Takže, niekoľko sľúbených poznámok hádam aj o literárnej histórii...

Ani otec, ani jeho priateľ J. Noge neboli tými veľkými, charizmatickými „literárnymi vedcami“, ktorí by pregnantne a ohromujúco formulovali svoje konštatovania až do nejakých aforistických polôh. Obaja boli ľudia **každodennosti**, každodennej práce, ale preto aj ľudia **pamäti a kontinuity**, ktoré ich viedli k výkonom, dnes v celej šírke dosť ťažko pochopiteľným. Ak by sme to chceli len vymenovať: pramenný literárnohistorický výskum, textológia, literárnohistorická syntéza, redaktorská a editorská činnosť, u oboch nezanedbateľný zástoj literárnokritický... (V tejto súvislosti si vari možno aj položiť otázku, nakoľko bola šírka ich aktivít ohlasom, či sugesciou nimi monografizovaných postáv slovenskej literatúry.)

A to ešte nespomínam sféru, v ktorej sa obaja pohybovali celý život, sféru asi rovnako významnú, ak nevnímame literatúru ako výlučnosť, oblasť, povedala by som „literárnej pragmatiky“, či **pragmatických textov reflexie literatúry** – posudková činnosť, účasť v množstve porôt a súťaží, a predovšetkým bohatá prednášková činnosť. Ani jeden z nich nebol nikdy priamo vysokoškolským učiteľom, s papierom či bez papiera však „spoluvychovali“ viacero dnes literatúru reflektujúcich bádateľov a vysokoškolských pedagógov. Skrátka, záležalo im nielen na tom a na tých, ktorí viac či menej úspešne písali, ale aj na tom, aby čítali aj ostatní, aby vedeli „čítať“ a vedeli aj uvažovať o tom, čo čítajú. Práve aj cez tieto „pragmatické“ texty a často skôr neformálne diskusie vstupovali do veľmi širokých súvislostí veľmi širokého spektra slovenského čitateľstva.

Dalším aspektom, o ktorom sa chcem zmieniť, je celkom iste ich **vnímanie literatúry bez zbytočných obmedzení** v zmysle jej šírky – teda vnímanie literatúry neobmedzujúco na nejakú „vlastnú“ a inú, či už z hľadiska proveniencie týchto textov (prirodzenosťou im bolo aj vnímanie a reflektovanie prekladovej spisby), alebo z hľadiska diapaazónu toho, čo sa zvyklo označovať ako „literatúra“. Konkrétne mám na mysli aj fakt ich účinkovania či už vo sfére literatúry pre deti a mládež (Noge) alebo vo sfére literatúry faktu, ale, povedzme, aj detektívky či iných marginalizovaných žánrov (Kusý). A tieto účinkovania boli zasa účinkovaniami na rozličnej inštitucionálnej úrovni a v rozličnej podobe – literárnohistoricky, literárnokriticky, posudzovateľsky a podobne.

Dalším nezanedbateľným aspektom ich práce bolo pre mňa vnímanie vcelku prirodzeného faktu, že dokázali postihovať široké spektrum textov literárneho i literatúru reflektujúceho charakteru, ako aj texty, týkajúce sa, niekedy možno len zdanlivo, iných predmetov. Skrátka, väčšinou sa snažili, aby som parafrázovala, „vidieť celé“. Mali svoju ucelenú predstavu sveta, svoju víziu, aj keď možno bola taká, či onaká... O tom, že čítať a reflektovať (či už písomne, alebo len tak, v rozhovore) texty kolegov považovali za svoju povinnosť, sa hádam ani netreba zmieňovať. Zdá sa to byť vedeckou i morálnou nevyhnutnosťou aj dnes...

Nie nepodstatným bol a pre mňa aj ostal fakt, že aj keď obaja považovali svoju prácu za čosi prioritné, možno až udivujúco prirodzene, dokázali nájsť akoby pre seba optimálne umiestnenie základných ľudských opôr – rodina, práca, priatelia, záľuby. A v tomto zmysle bola pre kohokoľvek, kto sa pohyboval v ich blízkosti, relevantná aj podoba ich priateľstva, založená popri všetkej blízkosti (rodovej, rodinnej, pracovnej, preferansovej) aj na vzájomnej tolerancii rozdielností (viď eklatantne vzťah k športu, ale aj mnohé vkusové rozdielnosti, týkajúce sa literatúry).

Konečne posledným aspektom, ktorý by som chcela spomenúť, je aspekt ich záujmu o „proces“ v tom najširšom zmysle slova (teda aj v prípade monograficky vnímanej osoby), o jeho mechanizmy, o ich vnímanie a o podobu súvislostí, a to nielen literárnych, ktoré však, ako to neraz priamo dokázali vo svojich biografizujúcich, ale i procesuálnych textoch, zásadným spôsobom determinovali to literárne, umelecké.

Snažila som sa teda v tejto prvej časti zmieniť práve o tých faktoroch, vlastnostiach, kategóriách (?), ktoré, myslím, spolupôsobili aj pri tom, že ja som sa postupne formovala i „formulovala“ ako človek, ktorého, síce v inej literatúre, ale predsa len zaujímajú otázky jej fungovania, mechanizmy jej premien, jej vzťah s mimoliterárnym okolím bez obmedzujúco výlučného vnímania nejakej jedinej, „skutočnej“ literatúry.

V druhej časti príspevku mi dovoľte krátko sa zmieniť o poslednej literárnej láske môjho otca, o **literatúre faktu**.

Slovné spojenie dvoch pojmov – **literatúra a fakt** – obsahuje a naplňuje význam obidvoch. **Fakt** bol pre otca s jeho dnes už nemoderným pozitivistickým školením alfou a omegou poznania, bol východiskom, a tak sa k nemu akoby v zdôraznenej podobe obľúkom, po plodných literárnohistorických a literárnokritických časoch, takpovediac v poslednej časti svojho pracovného života vrátil. Návrat mal podobu ešte aktívnejšieho záujmu o **literatúru faktu**, aj keď sa jej, v podstate, venoval sústavne (možno pripomenúť state, ktoré vznikali vlastne ako „bočné produkty“ literárnohistorického bádania v súvislosti s Hurbanom, Vajanským atď.).

Jeho záujem bol záujmom človeka, ktorý, okrem už spomínanej úcty k **faktu, literatúru** čítal a cítil, vnímal emocionálne i racionálne. Mal veľmi presnú predstavu (nielen) o literatúre faktu, a napriek tomu neváhal upozorniť na texty a autorov, ktoré sa jej zdanlivo vymykali, ale fakticky, v meniacom sa čase a súvislostiach, rozličným spôsobom rozširovali jej priestor a podoby (pars pro toto B. Filan a jeho Tam-tamy). Na druhej strane ho život naučil vždy vysloviť svoj názor, aj keď bol možno neprijemný, tvrdý a niekedy akoby povedaný nie v správnom čase.

Vzťah k literatúre faktu bol pre otca nielen celoživotným výrazom úcty k faktom a literatúre, ale aj k spoločenstvu ľudí, v tomto zmysle analogicky vnímajúcich svet literatúry a svet vôbec. Možno aj preto, niekedy hádam až príliš citlivo interpretoval jeho záchvevy a otrasy. Takpovediac do posledných slov a posledného čítania jemu, tomuto spoločenstvu, a jej, literatúre faktu, ostal verný. Konkrétne – vďaka Krvavej grófke, prostredníctvom Pavla Dvořáka.

A nakoniec, ale vôbec nie významovo v poslednom rade: otec celý život neproklamatívne, pretože v konkrétnej literárnohistorickej a kritickej práci, ukazoval a dokazoval skutočné, teda nielen tie krpčiarске a poddanske dejiny Slovenska, ale dejiny Slovenska ako dejiny ľudí slobodných duchom. Čoraz viac vidím a cítim, že takáto „slovenskosť“ je silnejšia ako ničím nenaplnené gestikulujúce búchanie sa do prs.

Zároveň však, prirodzene, od detstva, i racionálne a historicky vnímal česko-slovenský kontext, „čítal“ v ňom jeho plusy a mínusy, štíty i údolia, bol mu prirodzeným duchovným prostredím. A tak pri ocenení otcovho prínosu pre literatúru faktu cenou česko-slovenského spisovateľa V. Zamarovského in memoriam som mohla len konštatovať svoje presvedčenie (hoci každé ocenenie, ktoré prichádza in memoriam, prichádza vlastne prineskoro), že by ho bolo potešilo udelenie ceny, v ktorej sa aj personifikovane, cez osobu a osobnosť V. Zamarovského – pre slovenskú i českú literatúru faktu fundamentálneho charakteru – tieto dva kontexty prelínali a pripomenuli. Ako symptomatický „záver“, zakľúčenie otcovho tvorivého života mi to prichodí náležité.